

EMPATİ VE SEMPATİ OLGUSUNA VURGU YAPAN BAZI AYETLER

Abdurrahman KASAPOĞLU
(Yrd. Doç. Dr.), İnönü Ü. İlahiyat F.
akapoglu@inonu.edu.tr

Özet

İnsan ilişkilerini de konu edinen Kur'an, bazı ayetlerde empati ve sempati olgusuna vurgu yapmıştır. İnsanlara infakta/yardımda bulunurken empatik bir yaklaşım sergilemeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in çevresindekilerle her zaman sempatiye dayalı bir ilişki içerisinde bulunduğunu açıklamıştır. Kur'an, ahlâki erdemlerin ortaya çıkarılmasında, olumlu tutum ve davranışların kazanılmasında empatiyi bir eğitim yöntemi olarak önermiştir.

Giriş

Empatinin, insan doğasının bir gereği olarak her toplumda bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat empati olgusu günümüzde daha sistematik ve bilimsel temele dayalı olarak dikkate alınmaya başlanmıştır. Başkalarının duygularına ilgi gösterme noktasında empatiyle benzerliği olan sempati olgusu da özellikle ahlâk felsefesinin temel konularından biri olagelmıştır.

Ele aldığı en temel konulardan birisi insanı ve insan ilişkileri olan Kur'an'ın empati ve sempati olgularına hangi düzeyde yer verdiğini tespit etmek amacıyla ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada, bazı ayetlerde söz konusu olgulara işaret edildiğini gözlemledik. Yine Kur'an'ın açılımı niteliğindeki bazı hadis-i şeriflerde empati ve sempati olgusunun tasvirlerine rastladık. Eldeki bu verilerden hareketle Kur'an'ın empati ve sempati olgusuna nasıl bir yaklaşım getirdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Psikolojik ve Psikiyatrik Açıdan Empati (Eşduyum)

Günlük yaşamda var olan insan ilişkilerinde çok büyük önem taşıyan empati olgusu önceleri genellikle psikoloji, psikoterapi alanlarında ele alınırken, günümüzde eğitim ve iletişim alanlarında da gittikçe daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Araştırmamızın bu bölümünde, empatinin tanımını yapacağız. Empati tanımı, psikolojik danışma kuramları ve psikoterapi alanında geliştirilip yaygınlaştığı için, bu disiplinlerin empati tanımlarına yer vereceğiz. Empatinin, doğal bir yatkinlik olmakla birlikte, eğitim yoluyla geliştirilebilen bir beceri olduğuna değineceğiz. Empatinin ahlâkî işlevlerine ve olumsuz davranışların empati yoluyla tedavi edilmesi konusuna açıklık getireceğiz.

Empatinin Tanımı

Empati tanımlarının ortak noktaları şunlardır:¹ İnsanlar ortak özellikleri sayesinde birbirlerini hissedebilir, başkalarının davranışları hakkında tahminde bulunabilirler. İşte bireyin bu ortak özelliklerden yola çıkarak, kendini başkasının yerine koyabilmesine empati denir. Empati, bireyin duygusal düzeyde kendini başkasının yerine koyması ve onları doğru olarak anlama becerisidir. Başkalarının içinde bulunduğu

1. Bkz., Roland Asanger, Gerd Wenninger, *Handwörterbuch der Psychologie*, Belz Verlag, Basel, 1983, s. 172; Winfried Böhm, *Wörterbuch der Pädagogik*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1982, s. 151; Josef A. Keller, Felix Novak, *Kleines Pädagogisches Wörterbuch*, Herderbücherei, Basel, 1981, s. 78; Herder Lexikon: Psychologie, Verlag Herder, Freiburg, 1981, s. 45; Heinz Kohut, *Kendiliğin Çözümlemesi*, (Çev. Cem Atbaşoğlu ve diğerleri), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 252; Komisyon, *Alternatif Düşünceler Sözlüğü*, (Çev. Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 101; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürücü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 193; Sibel Arkonaç, *Psikoloji*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1993, s. 412-413; Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Karatepe Yayınları, Ankara, 1990, s. 56; Özcan Köknel, *Genel ve Klinik Psikiyatri*, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 10; Bünyamin Çetinkaya, *Ruhsal Açıdan Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 38-39; O. A. Gürün, *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tsz., s. 40; Ramazan Abacı, *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 162; Hasan Tutar ve diğerleri, *Genel ve Teknik İletişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 55; Aysel Çağdaş, Zarife (Şahin) Seçer, *Anne-Baba Eğitimi*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2004, s. 194; Remzi Çavuş, *Şeytan Tüyü: İnsanlarla İletişim*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 98; Berna Bridge, *Okulda İletişim*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18; M. Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995, s. 530; Raymond Boudon, Paul Lazarsfeld, *Toplum Bilimleri Sözlüğü*, (Çev. Esen Sinanoğlu), Ankara, 1982, s. 229; Dexter Yager, *Dinamik İnsan İlişkileri*, (Çev. Yelda Ay), Beyaz Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44; Fatma Alisınanoğlu, Aysel Köksal, "Gençlerin Ben Durumları (Ego State) ve Empatik Becerilerin İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, 2000, s. 11; M. Hamil Nazik, İnsan İlişkileri, Ya-Pa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22; Ayhan Aydın, *Yaşamın ve Sevginin Anlamı*, Gendaş, İstanbul, 2001, s. 174.

çoşkusal durumu sezinleyerek ona karşı anlayışlı bir tutum takınmaktadır.

Psikiyatri ve psikolojik danışmanlık alanlarında empati önemli bir işleve sahiptir. Terapist ile hasta, psikolojik danışman ile danışan ilişkilerinde, tedavinin ve danışma sürecinin başarılı olmasında empatinin büyük bir yeri vardır. Empatik beceri, terapistin ve danışmanın sahip olması gereken temel özelliklerden birisidir. Bu yüzden empatiyi psikiyatrik açıdan ve danışma psikolojisi açısından da tanımlamamız yerinde olur.

Psikiyatri alanında empatiye gelince, empati terapistin, “Bu durumda hastanın yerinde ben olsaydım, ne düşünür, ne hisseder, ne yapardım?” şeklinde düşünmesidir. Hastanın bakış açısıyla bakarak, onunla birlikte yaşayarak dinleme yapma, anlamaya çalışmadır. Hastanın/danışanın tecrübelerini açık ve hassas bir şekilde kavraması, mümkün olduğunca somut ve anlaşılır bir tarzda, teoriden uzak olarak açıklamasıdır. Empatik anlayışın danışana ilettiği mesaj, “Seni tamamen anlıyorum.” dur. Bunun için danışman kendini danışanın yerine koyup onun hayatını ve yaşamının ayrıntılarını sanki danışanın kendisi imiş gibi anlaması ve hissetmesi gerekir. Söz konusu yer değiştirme, danışmanın danışanın benliğine bürünmesi anlamında olmayıp sadece dünyaya onun penceresinden bakabilmeyi sağlamak anlamına gelmektedir. Empati, iletişimde bulunulan kişiye anlayışla ve özenle yaklaşmayı öngörür.

Empati kavramı, günümüzde psikoterapi ve psikolojik danışmanlık alanlarında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bu kavram bugünkü boyutlarına Carl Rogers’ın önemli katkıları sayesinde ulaşmıştır. Rogers’ın kuramına göre, danışma ilişkilerinin temelini oluşturan tutumlardan birisi empatidir. Empatik anlayış, terapistte bulunması gereken önemli özelliklerden birisidir. Bu yüzden günümüzde empati tanımları daha çok Rogers’ın görüşlerine dayandırılır. Empati, danışmanın, danışanın görüngüsel dünyasına eğilmesi, dünyaya onun baktığı gibi bakması, danışanın iç / özel dünyasını devralması, kendini danışanın yerine koyarak onun yaşamını ayrıntılarıyla, sanki danışanmış gibi anlaması ve hissetmesidir. Danışanın, danışana onun duygu ve düşüncelerini anladığını iletmesi ve onun bakış açısına göre değerlendirme yapmasıdır.²

2. R. Brown, R. J. Herrnstein, *Grundriss der Psychologie*, Springer-Verlag, Berlin, 1984, s. 723; Süleyman Çetin Özoğlu, *Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982, s. 282; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 482-483; Ruhi Selçuk Tabak, *Sağlık İletişimi*, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 37; Gülgün Yanbastı, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1990, s. 263; Jeff Mc. Whurter, Nilüfer Voltan-Acar, *Çocukla İletişim*, M. E. B., İstanbul, 2005, s.

İnsan Doğasının Empatiye Yatkinlığı ve Empatik Becerinin Kazanılması

Birçok insanî eğilimde olduğu gibi, insanın doğuştan empatiye karşı bir yatkinlığı vardır. Fakat bu yatkinlığın gelişmesi ya da körelmesi dış çevre koşullarına bağlıdır. Uygun çevre koşulları insanın empati yeteneğini geliştirip empatik beceriye dönüştürebileceği gibi, gerekli koşulların oluşmaması halinde, kişi empatik ilişkiler kurabilme becerisinden yoksun kalabilir. Bu yüzden empatik yatkinlığın beceriye dönüşebilmesi için eğitim şarttır.

Doğuştan potansiyel olarak insanda var olan, kısmen içgüdüsel kabul edilen empati eğilimi, uygun eğitsel koşulların sağlanması sonucunda geliştirilebilir. Empati kurma özelliği, öğrenilebilir davranış biçimlerindedir ve çoğu kez bir taklit ögesi içerir. Empati gücümüzü artırabiliriz. Bu yüzden bireylere eğitim yoluyla empatik beceri kazandırılmalıdır. Öncelikle empatinin ortaya çıkabileceği koşullar gözlemlenmeli, sonra da bu tür koşullar meydana getirilmeye çalışılmalıdır. Nitekim günümüzde, birçok meslek ve uğraş alanında bireylere empati kurma becerilerini artırmaları için eğitim verilmektedir.³

Başkalarıyla empati kurmanın iki temel yolu vardır. Birincisi toksik⁴ davranışlardan kaçınmak ya da tamamen terk etmektir. İkincisi ise besleyici tavırları benimsemek ya da bunları çokça kullanmaktır. Toksik davranışlar empatiyi yok ederken besleyici davranışlar onu ortaya çıkarırlar. İğneleyici sözler söylemek, küçümseyici tavırlar takınmak, patronluk ya da ağabeylik taslamak, dogmatik ve katı konuşmak, başkalarıyla eğlenmek, statü puanları edinerek övünmek empatiyi

-
- 108-109; Adnan Erkuş, *Psikolojik Terimler Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara, 1994, s. 61; Ersin Altıntaş, Mücahit Gültekin, *Psikolojik Danışma Kuramları*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 124; Üstün Dökmen, "Empati: Serçenin Yürek Çırpıntısını Anlama Becerisi", *Bilim ve Teknik*, sayı: 315, 1994, s. 47; İbrahim Yıldırım, "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencileri İle Psikoloji Programı Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeyleri", *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 7, Ankara, 1997, s. 193; T. Fikret Karaman, Mehmet E. Sardoğan, *Psikolojik Danışma Kuramları*, Birsen Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 90
3. Bertrand Russel, *Eğitim Üzerine*, (Çev. Nail Bezel), Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 145; Daniel H. Pink, *Aklın Yeni Sınırları*, (Çev. Aytül Özer), Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2006, s. 165, 171; Yener Özen, *Sorumluluk Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 72; Zülfikar Özkan, *Bilgiye Yöneliş*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 210, 213
4. "Toksik" kavramı, vucuda alındığında zehirli etki yapan maddeleri ifade etmek için kullanılır. (Budak, a.g.e, s. 757) Karl Albrecht, bu kelimeyi insan davranışlarının belli bir yönünü anlatabilmek için kullanmıştır. Buna göre toksik davranış, başkalarını iğneleyen sözleri, küçümseyici tavırları, üstünlük taslama gibi durumları dile getirir.

yok eden toksik davranışlardır. Olumlu konuşmak ve davranmak, samimi iltifatlarda bulunmak, destek olmak, yakınlık göstermek, başkalarını kendimizle eşit kabul edip ona göre davranmak, insanları dinleme becerisi gösterebilmek empatiyi besleyen davranışlardır.⁵

Empatinin Ahlâkî İşlevleri

Empatinin ahlâkî işlevleri söz konusudur. Bazı araştırmacılar ahlâkın köklerini empatide aramışlardır. Bireyin empati düzeyi ahlâksal yargılarını şekillendirir ve onu bazı ahlâkî ilkeleri izlemeye yönlendirir. Empati, birçok açıdan ahlâkî karar ve davranışların temelinde yer alır. Bu durum başkalarının sorunlarına ilgi ve şefkat duymaya, yardımseverliğe ve sevecenliğe yol açar. Başkalarının acılarına tanık olan ve duygularını paylaşan kimse, olaya aktif olarak katılmak ve yardımda bulunmak üzere motive olur. Empatiden kaynaklanan etkili ilgi ve güçlü hisler, kişiyi yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmeye güdüler. Empati sadece duygu ve düşüncelerin paylaşımıyla sınırlı kalmaz; bu duygu ve düşüncelere uygun tepkiler –zor durumda kalanlara yardım etmek gibi- üretir. Empati sahibi birey, başka insanların ihtiyaç ve duygularını anlayarak onlara yardımcı olur. Empati; paylaşma, yardım etme, cömertlik ve diğer özgeci davranışlar için önemli bir ön koşuldur. İnsanları, kendileri kadar başkalarının istek ve ihtiyaçlarını anlamaya yöneltir. Muhtaç insanlara duyulan empati, özgecil bir yardım etme dürtüsü yaratır. Karşımızdaki insana empati duyduğumuz zaman, tamamen özveri içinde ona yardım etme eğilimi gösteririz.⁶

Bir kimse empati yapmaya ne kadar yetenekli ve yatkın olursa, gerektiği durumlarda o derece yardımsever ve yardıma hazır olur. Güçlü bir empati yeteneği olan bireyler saldırganlığa daha az eğilimli, paylaşma gibi sosyal davranışlara daha yatkındır. Yapılan araştırmalara göre, zor durumda kalan kimselere, bu kişilerle empati kurabilenler, kuramayanlara yahut kurmayanlara oranla daha fazla yardımda bulunmaktadır. Meselâ, tok bir insanın aç bir insana yardım etmesinde⁷ empatik

5. Karl Albrecht, *Sosyal Zekâ*, (Çev. Selda Gökten), Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 151-154

6. Stefan Konrad, Claudia Hendl, *Duygularla Güçlenmek*, (Çev. Meral Taştan), Hayat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 153; Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ*, (Çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137-138; Aysel Çağdaş, *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2003, s. 86; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000, s. 259; Recep Nas, *İlkem Çocuklara Saygı Duymak*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, s. 148; Salih Güney, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, Ankara, 1998, s. 92; Zuhâl Batlaş, *Duygusal Zekâ*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 25; Nevzat Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 39; Mürüvvet Bilen, *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, Armoni, Ankara, tsz., s. 100

7. Konuyla ilgili olarak karşılaştırınız: “Komşusu aç iken, tok yatan (tıka basa karnını doyuran) kimse

olmasının rolü kaçınılmazdır.⁸

Empati kurmanın, başkalarına yardım etme davranışına nasıl dönüştüğü konusunda başlıca iki kuramsal açıklama vardır. Bunlardan birincisine göre, sıkıntı içerisinde bulunan birey, karşısındakinin halini anlayabildiği için aynı acıyı hisseder. Maruz kaldığı bu rahatsızlıktan kurtulabilmek için de karşısındakine yardım etme eğilimi duyar. Diğer bir bakış açısına göre ise, sıkıntıda bulunan kişi ile empati kurarak onun iç dünyasını algılayan kimse, özgeci bir davranışta bulunarak, salt sıkıntıya maruz kalan kişiyi mutlu etmek amacıyla ona yardım elini uzatır.⁹

Empatik iletişim gerçekleştirilebilmek için başkalarının gereksinmelerine duyarlı olmak lazımdır.¹⁰ Empatik olmayan insanda, kendini başkalarının yerine koyabilme kapasitesi düşüktür. Bu yüzden böyle kimselerden başkalarının duygularına ilgi göstermesi beklenmez.

Empatinin, kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve toplumsal uyum ile müspet bir ilişkisi vardır. Birey, toplumsal uyumunu önemli ölçüde empatiyle sağlar. Empatiye dayalı toplumsal ilişkilerde bireyler, birbirleri için anlamlı hale gelirler. Bu yüzden empati, “toplumsal duyarlılık”, “toplumsal algı” gibi sözcüklerle karşılır. Başkasının gözleriyle görebilmek, kulaklarıyla duyabilmek ve kalbiyle hissedebilmek, sosyal bir yaşamın varlığı için şarttır.¹¹

Empatik kimse, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmaz; kendisi için istediği her şeyi başkası için de ister.¹² Kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa, başkalarına da öyle davranmasının doğru olduğunu hareket noktası olarak seçer.

gerçek mümin değildir” (Ebû Abdullah Muhammed İbn İsmail el-Buhâri, Edebü'l-Müfred, Dâr-ru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, s. 52) Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyacı gibi düşündüğünü göstermektedir. Allah Resûlü (s.a.) içinde yaşadığı toplumda çok miktarda ihtiyaç sahibi insanlar varken, rahat ve bolluk içinde yaşamayı tercih etmemiştir. (Saffet Sancaklı, *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, Elif Yayınları, İstanbul, 2004, s. 211)

8. Heinz Heckhausen, *Motivation und Handeln*, Springer-Verlag, Heidelberg, 1980, s. 333; Lawrence E. Shaprio, *Yüksek EQ'lu Bir Çocuk Yetiştirmek*, (Çev. Ümran Kartal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55; Fatih Kalkınç, *Okul Evde Başlar*, İzmir, 2004, s. 31-32

9. Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 146-147

10. Alev Önder, *Ailede İletişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33

11. Rasim Bakırcıoğlu, *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 60-61; Serpil Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004, s. 173; Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s. 150.

12. Ahmet Yatkın, *Halkla İlişkiler ve İletişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 48.

“Empatik öfke”, “başkalarının incinmesinin adeta bizi inciten acılara dönüştüğü durumlara uygulanabilen, akıl ve sempatiden kaynaklanan, doğal misilleme duygusu” olarak tanımlanır. Kendini karşısındakinin yerine koyan insan, onu üzecek, incitecek, acı verecek davranışlardan kaçınır. Aynı durum kendi başına geldiğinde bundan dolayı ne kadar acı duyup üzüleceğini bilir.¹³

Bir kimse empati yoluyla elde ettiği bilgiyi kendi çıkarları doğrultusunda da kullanabilir. Bu durum gösteriyor ki, empatinin amaçları iyilik yönünde olabileceği gibi, kötülük yönünde de olabilir. Birisini incitebilmek, onu hassas yerinden vurabilmek için empati kuranlar çıkabilir. Empati teknik olarak doğru kullanılsa bile, niyet olarak kötü amaçlara alet edilebilir.¹⁴

Olumsuz Davranışların Empati Yoluyla Tedavisi

Adi suçları işlemiş kişilerde empati duygusu eksiktir. Bu belirleyici psikolojik özelliği namus düşmanlarında, aile içi şiddete başvuranlarda görebiliriz. Böylesi kişilerin empatiden yoksun oldukları, kurbanlarının acısını hissetme yeteneğine sahip olmadıkları fark edilir. Böylesi kimselerin tedavilerinin odak noktasını empati oluşturur. Bunlara uygulanan tedavi programlarında, kurbanın bakış açısıyla yazılmış, yürek parçalayan suç olaylarının hikâyeleri okutulur. Örneğin cinsel tecavüze uğramanın ne demek olduğunu aktaran filmler seyrettirilir. Bu tür etkinliklerin ardından suçlulardan kendi suçlarını kurbanın bakış açısıyla, onun neler hissetmiş olduğunu düşünerek yazmaları istenir. Suçlu kurbanın rolünü oynayarak, suçun yeniden canlandırılması sürecini tecrübe eder.¹⁵

Karşı tarafın gözüyle olaya bakmayı içeren suçluyu tedavi etme yöntemleri geliştirilmiştir. Tedavide suçluya, kurbanına karşı empati göstermesi öğretilmiştir. Bu durum suçlunun algılama biçimini değiştirmiş, sebep olduğu acıyı yadsımasını zorlaştırmıştır. Böylece, suçluların sapkın cinsel dürtüleriyle başa çıkma azmini kuvvetlendirilmiştir. Bu gibi uygulamalar, empati yeteneğinin eğitim ve öğretim yoluyla ortaya çıkarılabileceğini ve artırılabilceğini göstermektedir.¹⁶

13. Goleman, *a.g.e.*, s. 138; Aytaç, *a.g.e.*, s. 173

14. Heinz Kohut, “Empati Üzerine”, (Çev. Erkan Kalem), (Psikanalizin ‘Öteki’ Yüzü: Heinz Kohut, Haz. Yavuz Erten ve diğerleri), İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s. 199

15. Goleman, *a.g.e.*, s. 138-140

16. Şennur Tutarel-Kışlak, Fazlı Çabukça, “Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi”, *Aile ve Toplum*, sayı: 5, 2002, s. 37; Orhan Doğan, Selma Doğan, *Kişilerarası İlişkiler*, Somgür Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 143; Goleman, *a.g.e.*, s. 140.

Psikolojinin ve Ahlâk Felsefesinin Konusu Olarak Sempati (Duygudaşlık)

Sempati (birlikte duygulanım), bir şeyi birlikte yaşama ve hissetme, başkasının duygularını paylaşma ve göz önüne alma demektir. Sempati, belli bir nedene dayanmadan ve iyice tanımadan bir insanın bir başkasına doğrudan doğruya eğilim duyması, ilgi göstermesi, yaşamış olduğu tecrübelerle katılmasıdır.¹⁷

Sempati, gizemli ruhsal bağlara dayanan, iyileştirici sırlı bir güçtür. Kendini başkasının yerine koymak suretiyle belli eğilimleri anlayabilme yetisidir. Başkalarını anlayabilme faaliyetini destekleyen önemli bir duygudur. İnsanlar arasındaki çekim ve yakınlaşmadır.¹⁸

Sempati başkalarının sevincini, üzüntü ve acılarını paylaşma, karşılaştıkları güçlükleri ve cesaret kırıcı olayları hissedebilme, bu gibi durumlarda onlara katılmadır. Sempati duyduğumuz kişi acı çekiyorsa biz de acı çekeriz, seviniyorsa biz de seviniriz. Sempati duyduğumuz kişilerle özdeşleşebiliriz.¹⁹

Bireyi, insanlığa ve topluma bağlayan, başkalarına iyi yaklaşmaktan ve onlar için fedakârlık yapmaktan haz duymasını sağlayan duyguların başında sempati gelir. Sempati sayesinde başkalarının eylemlerini genel iyiliğe yaptığı etki ile tartabilme alışkanlığı kazanırız. Kendi eylemlerimizi de artık bu ölçüye göre yargılarız. Kendimize nasıl davranılmasını istiyorsak, başkalarına da öyle davranmayı öğreniriz.²⁰

Duygudaşlık ve cömertlik birlikte hareket eder. Buna bağlı olarak duygudaşlık, insanları hayır işlemeye yönlendirir.²¹

-
17. Max Müller, Alois Hadler, *Kleines Philosophisches Wörterbuch*, Herderbücherei, Freiburg, 1982, s. 268; *Wörterbuch der Pädagogik*, Verlag Herder, Freiburg, 1977, I/351; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tsz., s. 61; Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, İstanbul, 1995, 103; Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 129
18. Friedrich Dorsch, *Psychologisches Wörterbuch*, Verlag Hans Huber, Bern, 1982, 669; Teresa Easler, Chuck Easler, *İnsanlara Ulaşmak*, (Çev. Savaş Şenel), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 34
19. Arthur I. Gates ve diğerleri, *Eğitim Psikolojisi*, (Çev. Necmi Z. Sarı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, I/143; Samuel Smiles, *Vazife*, (Çev. Mustafa Ertem), Kültür Yayınları, İstanbul, 1969, s. 151; Paul Foulque, *Pedagoji Sözlüğü*, (Çev. Cenap Karakaya), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 433; İbrahim Dönmezer, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 84; Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, M.E.B., İstanbul, 2000, s. 359; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 220
20. Jesse S. Nirenberg, *İkna Etme Sanatı*, (Çev. Cavidan Seyitcemaloğlu), Say Yayınları, İstanbul, 1994, s. 188; Bedia Akarsu, *Mutluluk Ahlâkı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 167; Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 30
21. Stephanie Dowrick, *Sevginin Halleri*, (Çev. Gürol Koca), İstanbul, 2000, s. 183; Osman Pazarlı,

Sempati dışı vurulan ve vurulması önerilen bir duygudur. Kişinin sempatisini, karşısındakine belirtmesi, duygularını dışı vurması kendini daha mutlu hissetmesini sağlar.²²

Belli bir ahlâk anlayışını, bir dini öğretenler, mensupları arasında duygudaşlığı yaymaya büyük önem verirler.²³

David Hume, Adam Smith, Max Ferdinand Scheler, Schopenhauer gibi düşünürler ahlâk felsefelerine duygudaşlığı temel almışlardır.

Hume göre ahlâklılık, bir duygu konusudur. O, ahlâkı duygudaşlığa göre temellendirmeyi savunmuştur. İnsan doğasında çok güçlü bir olgu durumundaki duygudaşlığın, tüm yapay eylemlerde ahlâk hislerini ürettiğini söylemiştir. İnsanları kendileri için olan amaçlarından bağımsız, başkaları için duygudaşlık zembereğine sahip olarak tasvir etmiştir. Ona göre sempati, başkalarının iyiliğine yönelmiş duygular için genel bir isimdir; başka erdemlerin çoğunu o ortaya çıkarır. Sempati, iletişim yoluyla, imgelem gücüyle öncelenen acı ve hazları duyabilmektir. İnsan doğasında, hem kendi başına hem de sonuçları açısından, duygudaşlıktan daha değerli ve önemli bir şey yoktur. Duygudaşlık bireyi kendi dışına taşır, onu özü itibarıyla sosyal bir varlık yapar.²⁴

Adam Smith, ahlâk anlayışını temellendirirken sempati eğilimini öne çıkarmıştır. Ona göre duygudaşlık, bizi, acı çeken bir kimsenin yerine koyar, böylece kendimizin de aynı acıyı çektiğimizi hisseder, adeta onunla tek vücut oluruz. Bu yolla muhatabımızın duyguları hakkında bilgi sahibi olur, onun duygularıyla duygulanırız. Gerçekte bizim duygularımızın yoğunluğu onunkiyle aynı düzeyde olmasa da onun duygularına benzer niteliktedir. Onun acıları bizi de etkisi altına alır, duyduğu acıları imgelem yoluyla algılarız.²⁵

İslâm'da Ahlâk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 135

22. Arthur Ulene, *Sağlıklı ve Mutlu Yaşamının Yolları*, (Çev. Mehmet Demir), Say Yayınları, İstanbul, tsz., s. 73-74

23. Doğan Özlem, *Etik – Ahlâk Felsefesi-*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 147

24. David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 342, 374, 493; Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, (Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 212; Macit Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, M.E.B., İstanbul, 1979, s. 71; Sedat Yazıcı, *Felsefeye Giriş*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 1999, s. 138; Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, 82-83; Şahin Filiz, *Ahlâkın İnsanı ve Dini Temelleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 1998, s. 56

25. Alexis Bertrand, *Ahlâk Felsefesi*, (Çev. Salih Zeki), Vadi Yayınları, Seba Yayınları, Ankara, 1999, s. 88-89.

Duygudaşlığın, Max Ferdinand Scheler'in değerler öğretisinde önemli bir yeri vardır. Scheler, duygudaşlığın değişik türleri olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ona göre, merhamet sempatinin biçimlerinden birisidir; acıya ya da üzüntüye karşı duyulan bir sempatidir. Scheler'e göre, sempati, taşıdığı ahlâklılık dolayısıyla değerlidir, yoksa kendi başına bir erdem kabul edilemez. Çünkü katışıksız sempati kendi başına başkalarının duygularının değerini dikkate almaz. Neye karşı sempati duyulduğu önemlidir. Örneğin başkasının kinine, acımasızlığına katılmak da bir sempatidir.²⁶

Schopenhauer, sempatinin ahlâkın temel ilkesi ve standardı olduğunu öğretmeye çalışmıştır. Schopenhauer'a göre, başka insanların acısını kendi acısı bilen bir insanın merhameti ya da duygudaşlığından gerçek ahlâklılık doğar. İçinde yaşadığımız dünyada ancak merhamet, ahlâkî bir ilke olarak işlevsel olabilir. Başkalarının maruz kaldıkları acı ve üzüntüler karşısında onlara katılmak için duyulan şefkat ve merhamet duygusu ahlâkî değer taşıyan bütün eylemlerin kaynağı ve esasıdır. İyi olmak için davranışın saf bir sempati duygusu içerisinde yapılması gerekir. Doğal duygudaşlık, her insanda var ve yok edilemez olan, bencillikten uzak davranışın biricik kaynağıdır. Başkasının acı, mutsuzluk ve günahı bizim acı, mutsuzluk ve günahımız olmalıdır.²⁷

Empatinin Sempatiden Farkı

Bazen empati ve sempatinin birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bunlar gerçekte birbirlerinden farklı şeylerdir. Bu iki kavramın birbiriyle karıştırılma nedeni, her ikisinin de başkalarının duygularına gösterilen bir tepkiyi ifade etmesidir. Bir kimseye sempati duymak, o kimsenin sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmaya çalışmak demektir. Sempati beslenen kişiyle birlikte acı çekilir ya da sevinç duyulur. Oysa empati kurulurken, esas olan karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlamaktır. Empati duyguların anlaşıldığı, sempati ise, duyguların paylaşıldığı bir yaklaşımı ifade eder. Empatik olabilmek,

26. Andre Comte-Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi*, (Çev. Tülin Bumin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, 132-133; A. Bâki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara, 2002, 1265

27. Arthur Schopenhauer, *Merhamet*, (Çev. Zekâi Kocatürk), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 76-80; Schopenhauer, *Aşkın Metafiziği*, (Çev. Hüseyin Şahin), Jüpiter Yayınları, İstanbul, 1993, s. 61-62; Frank Thilly, *Çağdaş Felsefe*, (Çev. İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2002, s. 326; Ahmet Cevizci, *Etîğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 238; Cahit Tanyol, *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*, Gendaş, İstanbul, 1998, s. 74-75; Veysel Atayman, *Etik*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2005, s. 57.

aynı duyguyu yaşamadığımız hâlde, başkasının duygusunu anlayabilmektir. Kişinin sempati duyduğu kimsenin yerine kendini koyması şart değildir. Sempatide gerekli olan, “yandaş” olabilmektir. Empati duyulan kişiyle aynı duyguları ve görüşleri paylaşmak zorunlu değildir; onun duygularını ve düşüncelerini anlamak yeterlidir. Empatide karşımızdakini anlamak, sempatide ona hak vermek söz konusudur. Sempati duyulan kişilerle özdeşim kurulabilir. Empatide ise buna gerek yoktur. Sempati özdeşleşmenin kısmî bir ifadesidir. Özdeşim ve sempati empatiden farklı durumlardır. Empati kurulmaya çalışılan kişinin rolüne kısa bir süre geçilir ve “sanki o kişi imiş gibi” düşünölmeye çalışılır.²⁸

Sempatide sempati duyan kimsenin yaşantıları yer alır. Empatide ise, empati duyan kişi, kendi istek ve duygularından uzak kalmaya çalışarak, kendini bir anlamda karşısındaki kimseye verir. Empati ve sempati her ikisi de öznel bir yaşantıdır. Ancak, empatide söz konusu olan, empati yapanın özneliğidir. Empati yapan, mümkün olduğunca kendi inanç, değer ve eğilimlerinden bağımsız olarak empati duyduğu kimsenin yaşantısına katılmaya çalışır.

Empati, sempatinin başlangıç yolu olup, bireyler arası ilişkilerin olumlu yönde seyretmesine katkıda bulunur. Empatik cümleler, “...hissediyor olmalısın” tarzında “sen” vurgusunu taşır. Sempatik cümlelerde ise, “ben”, ve “benim” vurgusu hissedilir. Örneğin, yakınına kaybetmiş bir kimseye, “bunu duyduğuma çok üzüldüm” denir.²⁹

Empati kavramının tanımının şekillenmesinde psikolojik danışma ve psikiyatri kuramlarının etkisi olmuştur. Nitekim C. Rogers’ın danışma kuramı empati temeline dayanmaktadır. Sempati ise, ahlâk felsefesi alanındaki düşünürler tarafından ahlâkın temellendirildiği insanî bir eğilim olarak ön plâna çıkarılmıştır. Psikoterapi ve psikolojik danışmanlıkta empati danışmanın temel özelliklerinden birisi olmak durumundadır. Empatinin sempatiden farklı bir tanıma sahip olmasının esası burada yatmaktadır. Sempati duyan kişi sempati duyduğu kişinin acılarının etkisi altında kalır, onunla tek vücut olur, yaşamış olduğu tecrübelere katılarak onunla özdeşleşir.

28. Alfred Adler, *Psikolojik Aktivite*, (Çev. Belkis Çorakçı), Say Yayınları, İstanbul, 1993, s. 55; Kurtman Eranlı, “İnsan İlişkilerinde Empatik Yaklaşımın Yeri ve Önemi”, *Eğitim Dergisi*, sayı: 5, 1993, s. 71; Atilla Yıldırım, *Empati ve Çatışmalar*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2005, s. 34, 41; Füsün Akkoyun, “Empatik Anlayış Üzerine”, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, sayı: 12, Ankara, 1982, s. 66; Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s. 139-141; Batlaş, a.g.e., s. 24

29. Steven J. Stein, Howard E. Book, *Duygusal Zekâ ve Başarının Sırrı*, (Çev. Müjde Işık), Özgür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 140; Aytaç, a.g.e., s. 174.

Oysa danışman ya da terapistin hasta ya da danışana yardımcı olabilmesi için onların etkisi altında kalmaması yani sempati yerine empatiyle yaklaşması gerekir.

Kur'an'da Empati ve Sempati

Araştırmamıza konu olarak seçtiğimiz ayetlerde ve bunların açılımı olan hadis-i şeriflerde, odak noktayı, başkalarının duygularına gösterilen eğilim oluşturmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu ayet ve hadislerde kesin olarak empatiden ya da sempatiden söz edildiğini söyleyemeyiz. Burada sadece ayet ve hadislerde, empati ya da sempati olgularına işaret edebileceğini düşündüğümüz bazı hususları belirlemeye çalışacağız.

Meselâ, Kur'an'ın, infak ibadetini yerine getirirken uyulması gereken kuralları izahı sırasında empatiye ciddi bir şekilde yer verdiğini belirledik. Yaşlı anne-babayla ve yetim kimselerle kurulan ilişkilerde empatik olmaya işaret eden ayetlere rastladık. Hz. Peygamber'in kişiliğinin temel özelliklerinden birisinin tasvir edildiği ayetlerden birisinde de, söz konusu tasvirin sempatiyi tarif etme olasılığını yüksek bulduk. Gerek sempati gerekse empatiye ilişkin olarak ele aldığımız ayetleri, konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz hadis-i şeriflerle destekledik.

İnfakta Empati

Kur'an, infakin gelişigüzel bir eylem değil, yapıcı sonuçlar almayı hedefleyen bir ibadet olduğunu açıklar. İyi ve değerli mallardan infakta bulunulmasını, değersiz malları infak niyetiyle vermenin doğurduğu olumsuz sonuçları vurgular; infakta değersiz mal vermenin empatisizlikten kaynaklandığına işaret eder ve dolaylı olarak, infak etmenin, empatiyi de içeren bir ibadet olduğuna dikkat çeker:

“Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu bilir.”³⁰

Müslümanların imanlarının olgun bir iman sayılması, benliklerini kardeşlerinin maddî ihtiyaçlarına duyarlı hale getirmelerine bağlanmıştır. İnfak, imandaki sadakatin en büyük delili kabul edilmiştir.³¹

Bu ayette Müslümanlara iyi, temiz, değerli, yeni, sevilen, hoşlanılan, çekici bulunan, rağbet edilen, sahip olma arzusu duyulan, öncelikli olarak tercih edilen

30. Âl-i İmrân, 3/92.

31. Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzıh*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, I. 252; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 108.

mallardan Allah rızası için infak etmeleri öğütlenmektedir. Sadakanın güzel şeylerden verilmesi gerektiğine, nefsin tiksineceği şeyleri sadaka olarak vermenin hoş olmayacağına işaret edilmektedir.³²

Ayette “birr”³³ diye ifade edilen özelliğe sahip olmanın yolu sevilen şeyleri infak etmekten geçmektedir. İnfak edilen şey ne kadar sevgili ve hoş giden bir mal olursa o kadar değerli kabul edilir. Değerli olanın yerine değersiz olanı infak etmek iman ve itaatte samimiyetten uzaklaşmanın bir göstergesidir.³⁴

Bakara sûresinin 267. ayetinde farklı bir anlatım tarzıyla sadaka veren kişinin sevdiği mallardan infakta bulunması gerektiğine işaret edilmiştir. Sahibinin gözden çıkardığı ve hoşlanmadığı şeyleri sadaka olarak vermesinin uygun düşmeyeceği belirtilmiştir. Âl-i İmrân sûresi 92. ayette de, sadaka verileceği zaman aynı ilkeye riayet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Fakat Âl-i İmrân sûresi 92. ayet, Bakara sûresindeki ayetten daha etkili bir ifadeye sahiptir.³⁵

Eskidiği için gözden çıkarılan eşyaları dağıtmak insana kolay gelir. Ama yeni ve değerli eşyalardan infakta bulunmak sağlıklı iman sonucunda ortaya çıkabilir.

32. Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizî't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I. 376; Fahreddin er-Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, III/289; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, I. 255; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, I. 456; Ebû Muhammed Abdulkhak İbn Ğâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I. 471; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, II/89; Ahmed Mustafâ el-Merâĝî, *Tefsîru'l-Merâĝî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I. 546; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, III. 293-394; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I. 218; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/345; Abdurrahman İbn Nâsır es-Sâdî, *Teyfîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 110-111; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, I/415; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, II. 78-79

33. “Birr”, sâlih amel, her türlü iyilik, Allah'ın rızası, rahmeti, sevaplara karşılık olarak vereceği cennet olarak yorumlanmıştır. (ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, I. 376; en-Nesefî, *a.g.e.*, I. 255; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I. 456; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV. 86; el-Kâsimî, *a.g.e.*, II. 89; el-Merâĝî, *a.g.e.*, I. 546; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, III. 293; es-Sâdî, *a.g.e.*, s. 110-111)

34. Hicâzî, I. 252; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., II. 1145

35. ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, I. 376; er-Râzi, *a.g.e.*, III. 289; el-Kâsimî, *a.g.e.*, II. 89; ez-Zuhaylî, III. 295; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Çev. Mustafa Altınkaya ve diğerleri), Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, V. 445.

Gerçek bir mümin kendisi için istediği şeyleri diğer kardeşleri için de isteyebilmedir. Bu durum Hz. Peygamber tarafından açıkça dile getirilmiştir: “Kendiniz için istediğinizi başkaları için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olamazsınız.”³⁶ Bu açıklama Hz. Peygamber’in empati adına getirmiş olduğu temel ilkedir. Bu ilkede, gerçek mümin olabilmenin şartı, “insanın kendi nefsi için istediğini başkası için de sevmesi” olarak gösterilmiştir.

Hz. Peygamber’in ortaya koymuş olduğu bu ilke, Brahmanizm, Budizm, Hıristiyanlık, Konfüçyüsçülük, Musevilik, Taoizm gibi belli başlı dünya dinlerinde benzer ifadelerle vurgulanmıştır.³⁷

İnfakla ilgili ayetlerin yorumunda sıklıkla bu hadise başvurulur. Bu hadis, sadece infakta bulunmanın değil, bununla birlikte başkalarının dert ortağı olmanın Hz. Peygamber’in kişiliğinin üstün yönlerinden biri olduğunu gösterir. Hadisten alınması gereken mesaj şudur: Başkalarının insan olma özelliklerine karşı taşınması gereken sorumluluk, bireyin aynı zamanda kendi insanî sorumluluğunu yüklenmesi demektir. Gerçek bir mümin, başkalarını da kendisi ölçüsünde sevebilmelidir.³⁸

Hadise göre, kendisi için istediğini kardeşi için de istemeyen kimse “tam olarak iman etmiş” sayılmaz. Bu sıfat eksik olsa bile bir müminin aslı imana sahip olduğu kabul edilir. Kendisi için sevdiğini kardeşi için sevmek, salt iman ile değil, olgun iman ile ilişkilendirilir.³⁹ Böylece hadiste olgun bir müminin nitelemesi yapılır. Bir müminin, kardeşi hakkında isteyebileceği şeyler, Allah’a itaati içeren ve meşruiyeti olan hususlardır. Kendisi için istediğini kardeşi için de isteyebilmek insanın nefesine zor gelebilir. Ancak bu durum, kalb-i selim (olgun bir kişilik) sahibi bireyleri fazla zorlamaz, ancak kişiliği bozuk olan kimselere ağır gelir. Hadiste açıkça, kişinin kendisi için istediğini kardeşi için de istemesi durumundan söz edilmektedir. Bununla birlikte, kişinin kendisi için kötü gördüğü şeyleri kardeşi için de kötü görmesi,

36. Buhârî, *Sahîh*, İmân, 7

37. Donald Norfolk, *Sağlıklı ve Mutlu Yaşayın*, (Çev. Erdal Güven), Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 162.

38. Seyyid Ebu'l-Hasan Ali Nedvî, *Zekât*, (Çev. Yusuf Karaca), Nehir Yayınları, İstanbul, 2004, s. 104; Muhammed Hüseyin Fadlullah, *Mün Vahyi'l Kur'an*, (Çev. Mehmet Yolcu), Akademi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 76; Mahir İz, *Din ve Cemiyet*, Kitabevi, İstanbul, tsz., s. 81; Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, İstanbul, 1995, s. 102

39. İslâmî öğretilere göre empati sadece, kalıtsal ya da sosyal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir davranış olmayıp, aynı zamanda bir iman eylemidir. Bir müminin Allah'a olan imanının ve O'nunla olan ahlâklı ilişkisinin bir ürünüdür. Allah'a olan iman, müminler arasındaki empatik ilişkileri hem motive eder, hem de iyi ve olumlu yönde şekillendirir.

hadisin anlamına dahildir.⁴⁰

Hadis yorumcularının da işaret ettiği gibi, bir müminin empati yoluyla kardeşi için isteyebileceği hususlar, Allah'a itaati ve meşru olguları içermektedir. Mümin kimse kendisi için kötü bulduğu şeyi empati yoluyla kardeşi için de istememek durumundadır. Bütün bu hususlar gösteriyor ki, İslâmın öngördüğü empati olumlu, yapıcı amaçlara yönelik olmalıdır. Empati kurulan kişinin zararına olmamalıdır. Yine infak edenin infak ettiği kimseye empatiyle yaklaşmasını isteyen âyetlerde, empati kurulan kimsenin maddî ve manevî yararları öne çıkarılmıştır. Empati sayesinde, zarara uğramaları engellenmek istenmiştir. Bu örneklerden anlaşılıyor ki, Kur'an'ın öngördüğü empati tek yönlüdür, o da empatinin ancak iyilik yönünde olmasıdır. Kötü amaçlara hizmet eden empati Kur'an'ın değerler sisteminde reddedilir.

Yüce Allah, insanların gerek sevdiği, değerli mallardan gerekse sevmedikleri, değersiz mallardan vermiş oldukları sadakaları hakkıyla bilmektedir. Kimin hoş giden ya da gitmeyen mallardan infak ettiğini görmektedir. İnsanları sadaka verirken takındıkları tutuma göre ödüllendirecektir. Allah, insanların gerek samimi gerekse gösteriş olarak yaptıkları infakın farkındadır. Kendi rızası için yapılan her harcamayı değerlendirecektir. Yüce Allah, bu açıklamasıyla müminleri değerli mallarından infak etmeye teşvik etmektedir.⁴¹

İnfakta empati olgusunu ihtiva eden âyetlerden birinde, kişinin kendisi için uygun görmediği şeyleri başkası için de uygun görmemesi esası ortaya konur: "Ey inananlar, kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyilerinden Allah için verin, kendiniz (utandığınızdan ve öğrendiğinizden dolayı) göz yummadan alamayacağınız kötü şeyleri sadaka vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah zengindir, övülmüştür."⁴²

40. Bedruddin Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1972, I. 158-161; Muhyiddin en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim İbn el-Haccâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I. 206-207; Ebû Abbas Ahmed İbn Ömer İbn İbrahim el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhisi Kitâbi Müslim*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1996, I. 227; Ebu'l-Hasen Ali İbn Halef İbn Abdî'l-Melik İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl Alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I. 58-59; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973, I. 268; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982, I. 114

41. ez-Zemaşşerî, *a.g.e.*, I. 376; en-Nesefî, *a.g.e.*, I. 255; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I. 170; Hicâzî, *a.g.e.*, I. 252; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I. 345-346; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, III. 294; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I. 218; Yazır, *a.g.e.*, II. 1145; Bilmen, *a.g.e.*, I. 416

42. Bakara, 2/267.

Bu ayet, bazı Müslümanların kötü, bozuk hurmaları sadaka olarak getirmeleri üzerine nâzil olmuştur.⁴³

Yüce Allah Müslümanlara infak edecekleri malların özelliklerini şu şekilde açıklamıştır: Ticaret ve benzeri yollardan kazandığınız malların ve ziraat ve benzeri yollarla elde ettiğiniz ürünlerin yeni, temiz, güzel, iyi, seçkin olanlarından, hoş gidenlerinden infak ediniz. Bunlardan zekat ve sadaka olarak ihtiyaç sahiplerine veriniz. Kötü, değersiz, bayağı, olan mallarınızdan zekat ve sadaka niyetiyle vermeye kalkışmayınız. Bu ilkeye uymak imanın bir gereğidir.⁴⁴

Bu ayetin asıl amacı, Müslümanları kişilik olarak eğitmek ve yüceltmektir. Özellikle infak konusunda onlara bilinç kazandırmaktır.⁴⁵ Yüce Allah, Müslümanları infak konusunda eğitirken⁴⁶ onları şöyle uyarmaktadır: İstemeye istemeye, gözünüzü yumarak alabileceğiniz malları infak etmeye yeltenmeyin. Kendiniz için almayacağınız, razı olmayacağınız, hoşlanmayacağınız, rağbet göstermeyeceğiniz şeyleri vermeyin. Göz yummadan, sıkılmadan kendiniz için alamayacağınız kötü bir malı nasıl infak edersiniz. Öncelikle, “Bana verilseydi alır mıydım almaz mıydım?” diye düşünün. Kendiniz için uygun görmediğiniz bir şeyi başkalarına nasıl lâıyk görürsünüz? Kendiniz için böylesine kötü ve değersiz şeyleri almazken, bir bakıma Allah’a borcunuz olan zekatı bunlardan vermeye kalkışmayınız. Kendiniz için hoşlanmadığınız bir şeyi Allah da kabul etmez.⁴⁷

Ayette ortaya konan ilkeye göre sadakalar, sevilen beğenilen şeylerden verilmedir. Zaten atılacak olan, adi, değersiz, defolu, işe yaramaz, ihtiyaç gidermeye elverişli olmayan şeylerden sadaka olmaz. Allah katında kabule değer olan sadaka,

43. Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut, tsz, I. 343; en-Nesefî, *a.g.e.*, I. 269; İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., I. 430; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 405; Hicâzî, *a.g.e.*, I. 182; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997, I. 311

44. İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I. 327; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I. 365-366; Celalüddin Muhammed İbn Ahmed el-Mahallî, Celalüddin Abdurrahman İbn Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kalem, Kahire, 1966, s. 49; el-Kâsimî, *a.g.e.*, I. 213; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 405; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, III. 59; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I. 170; Yazır, *a.g.e.*, II. 907-910; Bilmen, *a.g.e.*, I. 283; Toptaş, *a.g.e.*, I. 256

45. Kutub, *a.g.e.*, I/311; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, III. 345

46. el-Cezâirî, *a.g.e.*, I. 261

47. el-Kurtubî, *a.g.e.*, III. 211; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I. 366; el-Mahallî, es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 49; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I. 327-329; el-Kâsimî, *a.g.e.*, I. 213; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 405; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I. 261; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, III. 59; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I. 170; Derveze, *a.g.e.*, V. 301; Yazır, *a.g.e.*, II. 910; Bilmen, *a.g.e.*, I. 283; Toptaş, *a.g.e.*, I. 256.

insanın kendi yediği, giydiği, kullandığı şeylerden olmalıdır. Yoksa kendisinin iğrendiği, yüzünü ekşitmeden alamayacağı kadar adi, vasıfsız, işe yaramaz, çöpe atacağı şeyleri ihtiyaç sahiplerine vermesi makbul bir sadaka sayılmaz. Örneğin, kullanılmaktan yıpranmış ve bu yüzden giyilmeyen bir elbiseyi, bayatlamış ve yenilmesi düşünülmeyen bir yemeği, mağazada, dükkânda dura dura eskimiş, ticarî değeri neredeyse kaybolmuş bir malı infak niyetiyle vermek doğru değildir.⁴⁸

Ayetin ele aldığı temel konu, kendisine infakta bulunulan insanın iç dünyasında oluşan psikolojik olgulardır. Yüce Allah, burada malî bir ibadetin, nasıl psikolojik bir etkiye yol açtığını anlatmaktadır. Adi şeylerin infak edilmesi durumunda, karşıdaki insanın gönlünde ister istemez bir eziklik oluşacağına dikkat çekmektedir. Bu yüzden Allah, işe yarayan şeylerin infak edilmesini ve böylece infak edilenin gönlünde sevinç ve mutluluk oluşturmasını istemektedir.⁴⁹

Müfessirler bu ayette anlatılmak istenen gerçeğin, Âl-i İmrân sûresi 92. ayette de açıklandığına işaret etmişlerdir.⁵⁰

Yukarıda ele aldığımız ayet ve hadiste empatik özelliklere işaret ettiğini düşündüğümüz sahneler başkalarının sorunlarıyla ilgilenmeyi, yardımseverliği, sevecenliği konu edinmektedir. Empati olgusu, Kur'an'ın en geniş kapsamlı yardımlaşma kavramı olan "infak" ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum, empatinin önemli koşullarından olan paylaşma, yardımlaşma, özgeci davranma, özverili olma gibi hususlarıyla anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır.

İnfakın amacı, sadece insanların ihtiyaçlarını bir süreliğine somut olarak karşılamak değildir. İnfak, aynı zamanda ihtiyaç içerisinde bulunan kimsenin ruh halini anlamak, kendimizi onun yerine koymak ve onu anladığımızı ona hissettirebilmektir. Değersiz ve gözden çıkardığı eşyaları infak olarak başkalarına vermeye kalkışanların, ihtiyaç sahiplerini hiç anlamadıkları, anlamaya çalışmadıkları açıkça bellidir.

Kur'an'a göre, Müslümanların, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılama amacıyla gerçekleştirdikleri "infak" eylemi maddî / somut bir alışverişten ibaret değildir. Bu alışverişin duygusal, düşünsel ve manevî boyutu da vardır. Fiziksel olarak ihtiyaç gidermekle birlikte, duygusal olarak örselenmeye yol açan infak eylemi Kur'an tarafından kusurlu ve ahlâk dışı bulunmuştur. (2/262-263) Kur'an'ın ahlâk

48. Ateş, *a.g.e.*, I. 467; Bayraklı, *a.g.e.*, III. 344; Toptaş, *a.g.e.*, I. 256

49. Bayraklı, *a.g.e.*, III. 345.

50. İbn Kesir, *a.g.e.*, I. 329; el-Bursevî, *a.g.e.*, I. 429; el-Kâsimî, *a.g.e.*, I. 213; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 405; Hicâzî, *a.g.e.*, I. 182; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, III. 59.

dışı bulduğu bu davranışlar, K. Albrecht'in deyimiyle empatiyi ortadan kaldıran toksik davranışlardır. İnfak sırasında, iğneleyici sözlerin, küçümseyici tavırların söz konusu olması, ortada empatinin bulunmadığı anlamına gelir. İnfakta toksik davranışlara yasak getiren Kur'an'ın, dolaylı olarak empatiyi tavsiye ettiği kanaatine ulaşabiliriz. Kur'an'ın, müminleri ihtiyaç sahibi kimselerde duygusal yaralanmaya yol açacak şekilde infak eyleminde bulunmaktan sakındırması, bu davranışların alternatifi olan empatiyi işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

İnfak edenin, infakta bulunduğu kimsenin duygu ve düşünce dünyasını hesaba katması gerektiğini vurgulamıştır. İnfak edenle, infak edilenin iç dünyası arasında bir eşleşmeyi, denkleşmeyi tavsiye etmiştir. İnfak edenin istek ve beklentilerinin, infak edilenin istek ve beklentileriyle aynılığının sağlanmasını infakın tamamlayıcı unsuru saymıştır. İnfak edene, infak edilenin "ben"ini, kendi "ben"i gibi görme esasını getirmiştir. Alırken ve verirken neden hoşlanıyor, neleri arzuluyorsa, infak ettiği kimsenin de aynı şeyleri arzuladığını dikkate almasını tavsiye etmiştir. Yine kendisi için kötü gördüğü şeyleri, infak edilenin de kötü karşılayacağını hesaba katması gerektiğini belirtmiştir. Kur'an, infak eylemine getirdiği ahlâki ilkeler aynı zamanda empati olgusu içerisinde değerlendirilen hususlardır. Buradan hareketle, Kur'an'ın tavsiye ettiği infak davranışında empati ilkesine dikkat çeken hususların varlığını söyleyebiliriz.

İslâm'da ibadetlerin bir şekli, bir de içsel boyutu vardır. İnfak sırasında, alınan ve verilen maddî değerler, bu ibadetin dış boyutunu oluştururken, empati olgusuna işaret eden hususlar ise infak ibadetinin içsel unsurlarından birisini teşkil eder.

Toplumda muhtaç durumda olan kimseler, aynı zamanda gönülleri kırık, muhtaçlığın ezikliği altında yaşayan, sadece maddî değil, manevî desteğe de ihtiyaç duyan kimselerdir. Onların sadece maddî ihtiyaçlarını karşılamak, manevî beklentilerini hiçe saymak, hatta onur kırıcı bir tarzda infakta bulunmak tam bir empatisizlik eseridir. Oysa empati ilkesine göre yapılan maddî yardımlar, aynı zamanda onlara ihtiyaç duydukları psikolojik desteği de sağlar. Yukarıda ele aldığımız Kur'an pasajlarından ve müfessirlerin yorumlarından hareketle, infak eyleminde empati olgusunun içerdiği hususlara riayet etmenin, empatiyi yok eden davranış biçimlerinden kaçınmanın bir gereklilik olduğunu söyleyebiliriz.

Empatiye dayalı ilişkilerde bireyler birbirleri için önemli ve değerli hale gelirler. Kur'an'ın "infak" sırasında yapılması ve yapılmaması gereken davranışları açıklamak suretiyle, infak edenle, infak edilenin birbirini değerli ve önemli kabul

etmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Böylece, sosyal duyarlılığı her zaman toplumda canlı tutmayı hedeflemiştir. Bu sayılanlar aynı zamanda empatinin de amaçları arasında yer alır.

Kur'an, müminleri infak eylemi sırasında itici, iğneleyici sözler sarfetme, büyüklük taslama, ihtiyaç sahibini küçük görme gibi tavırlar sergileme konusunda uyarmıştır. (3/92) Bu tür tavsiye ve yönlendirmelerle onları eğitmiştir. Kur'an'daki bu eğitimi, genel anlamda bir empati eğitimi olarak düşünmemiz yanlış olmaz. Çünkü burada işaret edilen olumsuz tutum ve davranışların yerine konulabilecek davranışlar empatik özellik taşımak durumundadırlar.

Yüce Allah, nasıl infakta empatinin gereğine işaret etmişse, aynı şekilde empatiyi yok eden ve ortaya çıkararak durumlara dikkat çekmiştir. "menn" ve "ezâ" kelimeleriyle, empatiyi yok eden tutum ve davranışlara; "kavlü'n-ma'rûf" ve "mağfiret" ifadeleriyle de empatiyi besleyen davranışlara vurgu yapmıştır:

"Mallarını Allah yolunda verip de sonra verdiklerinin ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir. Güzel bir söz söylemek ve affetmek, peşinden eziyet gelen sadakadan iyidir. Allah zengindir, halimdir."⁵¹

Ayette geçen "menn"⁵² kelimesi, yapılan iyiliği anlatıp durarak iyilik yapılan kimsenin başına kakmak; "ezâ" kelimesi ise, yaptığı iyilikten dolayı şımarıklık ve taşkınlıkta bulunmak, kötü sözler sarfetmek, küstahça davranmaktır. Müminler öyle kimselerdir ki, infakta bulunduktan, sadaka verdikten sonra, "Sana iyilik yaptım bak!" diyerek, söz ya da davranış olarak yaptıkları iyiliği başa kakmazlar; yaptıkları iyiliği insanların arasında konuşarak yahut hoşça gitmeyecek bir davranışta bulunarak iyilik yapılan kimseyi incitmezler.⁵³

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, Yüce Allah Müslümanlara başkalarını küçük görmek gibi kötülüklerden arınmış olarak infak görevini ifa etme yüküm-

51. Bakara, 2/262-263.

52. Minnet yani yapılan iyiliği başa kakmak, akıl ve iz'andan soyutlanmış, vicdanı bozuk kimselere yakışan bir tutumdur. Bu tür kimseler birisine iyilikte buldukları zaman onu söz ya da davranışlarıyla açıklamaya çalışarak muhtaç kişiyi mahcup eder, ızdırap duymalarına sebebiyet verirler. Yaptıkları iyiliğe karşılık insanların sırtına altunda kalkamayacakları bir yük yüklerler. (Ahmet Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 234)

53. İbn Kesîr, *a.g.e.*, I. 325; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I. 360; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I. 138; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 398-399; es-Sâbüni, *a.g.e.*, I. 169; Bilmen, *a.g.e.*, I. 277.

lülüğü getirir.⁵⁴

Ayette geçen “kavlü'n-ma'rûf”, güzel sözle karşılıklı bulunmak, hayır dua etmek; “mağfîret” ise, muhtaç kimseye içinde bulunduğu durumu ve muhtaçlık halini hissettirmemek, eksikliğini gizlemek ve örtmektir. Dikkatleri onun içinde bulunduğu duruma çekmemek, alay edercesine onun fakirliğini ifşa etmemektir. İhtiyaç sahibine güzel ve gönül alıcı sözlerle yaklaşmak, aşağılayıcı, ayıplayıcı, incitici tavır takınarak infakta bulunmaktan daha erdemli bir davranıştır.⁵⁵

Bu ayetlerin (2/262-263) empatiyi doğrudan kendilerine konu edindiklerini söyleyemeyiz. Ama ortada bir gerçek var ki, o da, bu ayetlerde infakta empatiyi besleyen ve yok eden davranışlar konu edilmektedir. Bu ayetler, yukarıda ele aldığımız ve infakta empatiye işaret ettiğini düşündüğümüz ayetlerle uyum içerisindedir. Gerek Bakara sûresi 262-263. ayetler gerekse 267. ayet aynı konuları işleyen Kur'an pasajları içerisinde yer almaktadır.

Yetimlerle Olan İlişkilerde Empati

Yüce Allah toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin gözetilip kollanmasını öğretebilmek için, insanda var olan, başkalarının ihtiyaç ve sıkıntularına yönelik doğal eğilim ve kabiliyetleri uyarmayı gerekli görmüştür. Örneğin, toplumun en muhtaç kesimini oluşturan yetimlerin gözetilip ihtiyaçlarının karşılanmasını isterken, öncelikle onların sorunlarına karşı ilgi uyandırmayı, acılarına tanık olmayı, duygularını paylaşmayı, istek ve ihtiyaçlarını anlamayı tavsiye etmiştir. İnsan Kur'an'ın bu tavsiyesini yerine getirdikten sonra, yetimlere karşı yardımseverliğe, özgeci davranışlarda bulunmaya kolaylıkla motive olacaktır. Başkalarının sorunlarını anlamaya ve dolayısıyla da onlara yardım etmeye yönelen temel eğilimin empati olarak nitelendiğini biliyoruz.

Hz. Peygamber, yetimliği, hayatında bizzat tecrübe etmiş bir insandır. Yüce Allah, yetimlerin durumunu en iyi şekilde anlayabilmesi amacıyla, Hz. Peygambere kendi yaşamış olduğu yetimliği hatırlamasını söylemiştir. Ancak bu şekilde yetimlerle empati kurabileceğine işaret etmiştir:⁵⁶

“O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırılmış bulup yola iletmedi mi? Seni

54. Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, tsz., s. 115

55. eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I. 360; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I. 138; en-Nesefî, *a.g.e.*, I. 205; el-Merâğî, *a.g.e.*, I. 399; es-Sâbüni, *a.g.e.*, I. 169; Esed, *a.g.e.*, s. 80; Bayraklı, *a.g.e.*, III. 324-325

56. Cemal Ağırman, “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak ‘Empati’ ve Hadislerde ‘Empati’ Örnekleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: X/2, 2006, s. 33.

fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse sakın öksüzü ezme dilenciye azarlama.”⁵⁷

Bu ayette bir yetimin ihtiyaçlarının karşılanması “âvâ” fiiliyle dile getirilmektedir. Bu fiil Arapçada bir kimseye acımak şefkat göstermek, nezaket ve incelikle yaklaşmak anlamına gelir. “Âvâ” fiili, bir kimseye kalben yönelmeyi, kucak açmayı, bağrına basmayı anlatır.⁵⁸ Bu da gösteriyor ki; yetimler, maddî yoksunluktan çok, sevginin, şefkatin ve ilginin açlığını çekmektedirler.

Yüce Allah Hz. Peygamber’i yetim bulup barındırmıştır. Ona huzurlu bir yaşam ve iyi bir terbiye sağlamıştır. O henüz anne karnında iken babasını, altı yaşında iken annesini kaybetmiş, önce dedesi Abdulmuttalib, sonra amcası Ebû Tâlib onu koruyup gözetmişlerdir. Ona çok iyi davranmışlar ve derin bir şefkat göstermişlerdir, olağanüstü bir sevgi beslemişler, bakımını en güzel şekilde yapmışlardır. Ebû Tâlib, her zaman Hz. Peygamber’le gurur duyduğunu açıklamış, ona gerçek bir babanın sevgisinden daha fazlasını vermiş, her yönden büyük bir itina göstermiştir. Aslında bütün bunlar, Allah’ın Hz. Peygambere sağladığı koruma ve destektir.⁵⁹

Yüce Allah, Hz. Peygamber’den yetimlere haksızlık yapmamasını, kötü muamelede bulunmamasını, hakaret etmemesini, onlara haklarını vermesini, şefkatli ve merhametli davranmasını, onları ezmemesini, hor görmemesini emretmiştir. Bunları yaparken kendisinin de bir zamanlar yetim olduğunu, yetimliğin nasıl bir şey olduğunu tecrübe ettiğini hatırlamasını istemiştir.⁶⁰ Meselâ, yetim kalan kendi çocuğuna nasıl davranılmasını istiyorsa, başka yetimlere de öyle davranmasını salık vermiştir. Bir şeyin zorluğunu bizzat yaşayan kimse, aynı konuda başkalarının çektiklerini daha iyi anlayabilir.⁶¹ Yetimliği yaşayan Hz. Peygamber de başkalarının yaşadığı yetimliği daha iyi algılayabimiştir.

Kur’an, insanları yetim çocuklar konusunda eğitirken, kendilerini o çocukların

57. Duhâ, 93/6-10

58. Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râğb el-İsfehâni, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’an*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, tsz., s. 34; Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997, XIV. 53; Ahmed İbn Yusuf es-Semin el-Halebi, *Umdetü’l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi’l-Elfâz*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1993, I. 161

59. ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, IV. 756; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 858; ez-Zuhayli, *a.g.e.*, XXX. 285; es-Sâbûni, *a.g.e.*, III. 573; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, (Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri), İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, VII. 150-151; Yazır, *a.g.e.*, VII. 5898-5899; Bilmen, *a.g.e.*, VIII. 4054; Ateş, *a.g.e.*, X. 510

60. eş-Şevkâni, *a.g.e.*, V. 580; el-Kurtubi, *a.g.e.*, XX. 67; ez-Zuhayli, *a.g.e.*, XXX. 286; Yazır, *a.g.e.*, VIII. 5902; Ateş, *a.g.e.*, X. 514

61. el-Merâğî, *a.g.e.*, X. 446; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 858.

babası yerine koymalarını önermiştir. Kendi çocuklarının yetim kalmış olduğunu düşünmelerini istemiştir. İnsanlar kendi yetim çocuklarına nasıl davranılmasını isterlerse, başkalarının yetim çocuklarına da o anlayışla bakabilmeyi öğretmeyi amaçlamıştır. Kur'an, yetim çocuklar bırakmış bir babanın durumunu anlamayı –her ne kadar bu baba ölmüş ise de- onun çocuklarıyla ilgili duygu ve düşüncelerini hissedebilmeyi öğretmeye çalışmıştır. Kur'an'ın bu tür tavsiye ve yöntemleri, günümüzde empati olgusu çerçevesinde değerlendirilmektedir:

“Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde halleri nice olur diye korkanlar, öksüzlerin hakkına dokunmaktan çekinsiler. Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.”⁶²

Kur'an, yetimlere bakan kimselere, “kendilerinin öldüğünü ve geriye zayıf, bakıma muhtaç çocuklar bıraktıklarını” düşünmelerini teklif etmiştir. Sonra onlara, “arkalarında bıraktıkları bu çocuklara veli ve vasileri tarafından nasıl bakılmalarını istediklerini” düşünmelerini önermiştir. Ardından da, kendi çocuklarına nasıl davranılmasını istiyorlarsa, başkalarının bıraktığı yetimlere de öyle davranmalarını, başkalarının çocuklarını kendi çocukları gibi kabul etmelerini emretmiştir.⁶³

Yüce Allah, yetimlerin bakımından sorumlu olan kimselere, yetimlerle olan sözlü iletişimlerinde gönül alıcı sözler kullanmalarını öğütlemiştir. Yetimlerle kendi çocuklarıyla konuşur gibi konuşmalarını istemiştir. Onlara “oğlum”, “evlâdım” gibi sözlerle hitap etmelerini tavsiye etmiştir.⁶⁴

Kur'an, yetim çocuklarla olan ilişkilerde, insanlara, onları kendi çocukları gibi görebilmeyi öğretmeye çalışmıştır. Bir kimsenin kendi çocukları nasıl bir beklenti içerisindeyse, yetim çocukların da aynı tür beklentiler içerisinde olacağını hatırlatmıştır. Böylece insanların, yetim çocuklara, kendi çocuklarına davrandıkları gibi davranmalarını öğretmeyi amaçlamıştır.

Yaşlı Anne-Babayla Olan İlişkilerde Empati

Yaşlılık, insanın başkalarının ilgi ve bakımına muhtaç olduğu bir evredir. Yetişkin bireyin yaşlı anne-babasına ihtiyaç duydukları ilgi ve bakımı göstermesi, ilâhî bir görev ve ahlâkî bir erdemdir. Kur'an, bu ahlâkî erdemini harekete geçirilmesinde,

62. Nisâ, 4/9

63. el-Kâsımî, *a.g.e.*, II. 233; es-Sâbüni, *a.g.e.*, I. 260; Bilmen, *a.g.e.*, II. 558; Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, II. 227.

64. er-Râzî, *a.g.e.*, III. 506; en-Nesefî, *a.g.e.*, I. 310; el-Merâğî, *a.g.e.*, II. 161; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, IV. 263.

sürekli bilinç halinde tutulmasında “empati”den yararlanmışır. Yaşlı anne-babanın içinde buldukları durumu anlama, bekleedikleri ilgi ve bakımı onlara gösterme konusunda, evlâttan kendisini anne-babası yerine koymasına istemiştir. Bunu yaparken, kişiye, tıpkı yaşlı bir insan gibi, ilgi ve bakıma muhtaç olduğu çocukluk çağını hatırlatmıştır:

“Rabb’in yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara “Öf!” deme, onları azarlama! Onlara güzel söyle. Onlara acımandan dolayı, küçülme kanadını indir, (onlara karşı alçak gönüllü ol) ve: Ey Rabb’im! Bunlar beni küçükken nasıl acıyıp yetiştirdilerse sen de bunlara öyle acı!” de.”⁶⁵

Yüce Allah, müminlere, anne-babaları hakkında şöyle dua etmelerini öğretmektedir: Allah’tan onlar için rahmet ve bağışlanma dile. “Küçüklüğümde benim gelişmem ve yetişmem konusunda yaptıkları iyilikler gibi, Sen de onlara iyilik et. Bana gösterdikleri şefkat ve merhamet gibi, Sen de onlara merhamet et.” de.⁶⁶ Burada Yüce Allah, kişinin çocukken zayıf ve ilgiye muhtaç olduğunu; yetişkinlikte ise, anne-babanın zayıf, sevgiye ve ilgiye muhtaç hale geldiğini hatırlatmaktadır.⁶⁷

Yüce Allah burada yetişkin bireyin kendisini yaşlı anne babasının yerine koyup onları anlamaya çalışmasını, tutum ve davranışlarını ona göre şekillendirmesini, bir gün kendisinin de aynı duruma düşebileceğini unutmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Kişinin, yaşlılık dönemini yaşayan anne babasına pek fazla ihtiyacı olmaz. Bu yüzden kişinin, yaşlı anne-babaya bekleedikleri ilgiyi, sevgiyi, bakımı gösterebilmesi için ahlâkî motivasyona ihtiyacı vardır. Bu konudaki ahlâkî ve ilâhî değerleri aktif hale getirebilmek için ise, basit bir empati yeterli olabilmektir.⁶⁸

Yüce Allah, insan kişiliğinde şefkat, sevecenlik, cömertlik, özgecilik, yardımseverlik, paylaşma gibi ahlâkî erdemleri ortaya çıkarabilmek için, başkalarının halini anlayabilme, iç dünyalarını algılayabilme becerisini geliştirmeyi gerekli görmüştür. Çünkü bir kimse başkalarının istek ve ihtiyaçlarını anlamaya ne kadar yatkın olursa, yardımseverlik ve paylaşma gibi sosyal davranışlara o derece kabiliyetli olur.

Kur’an, toplumda yardıma muhtaç kesimlere dair en uç örnekleri seçmiştir.

65. İsrâ, 17/23-24

66. er-Râzi, *a.g.e.*, VII. 327; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, III. 273; el-Beyzâvi, *a.g.e.*, I. 568; el-Kâsimî, *a.g.e.*, IV. 584; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XV. 55

67. Kutub, *a.g.e.*, IV. 2222

68. Ağırman, *a.g.m.*, s. 32-33.

Yaşlı anne-baba ve yetimler bunlardandır. Kur'an, muhtaç kimseler karşısında ortaya konulması gereken ahlâkî yükümlülükleri emir ve tavsiye ederken, empati olgusu çerçevesinde ortaya konan beceri ve eğilimleri esas almıştır. Çünkü empati, ahlâkî ilkeleri izlemeye yönelten temel insanî eğilimlerden birisidir.

Hız. Peygamber'in Empati Yoluyla Olumsuz Davranışları Eğitmesi

Hız. Peygamber, çevresindeki insanlarla empatiye dayalı iletişim kurmakla kalmamış, her fırsatta onlara nasıl empati kurulacağını adeta öğretmiştir.⁶⁹

Bir genç zina edebilmek için Hız. Peygamber'den izin istemiştir. O sırada orada bulunanlar, gence susması ve Peygamber'e karşı böyle bir saygısızlığı yapmaması için uyarıda bulunmuşlardır. Hız. Peygamber ise genci yanına çağırarak ve onunla şöyle konuşmuştur: "Yapmak istediğin bu şeyin annene yapılmasını ister misin?" Genç bu soruya, "Hayır ey Allah'ın elçisi, vallâhi istemem!" karşılığını vermiştir. Hız. Peygamber konuşmasına şu şekilde devam etmiştir: "İnsanlar da böyledir. Anneleriyle zina edilmesini arzu etmezler. Peki, kızınla zina edilmesini ister misin?" Genç bu soruya da "Hayır!" cevabını verince, Hız. Peygamber şöyle mukabelede bulunmuştur: "İnsanlar da öyledir. Kızlarıyla zina edilmesini arzu etmezler." Daha sonra genç, tevbe ederek Hız. Peygamberin yanından ayrılmıştır.⁷⁰

Bu hadiste Hız. Peygamber, insanları, kendilerine yapılmasını istemedikleri şeyi başkasına yapmamaları gerektiği yönünde uyarılmaktadır.⁷¹

Hız. Peygamber burada "empatik öfke" denen durumu ortaya çıkarmak istemiştir. Zina etmek isteyen gence, başkalarına verebileceği zararı düşünüp hissettirmeye çalışmıştır. Aynı durumun kendi başına geldiğinde nasıl acı duyacağını ona itiraf ettirmiştir. Böylece genç, zina yapmak suretiyle başkalarına verebileceği acıyı kendi acısı gibi algılamıştır. Hız. Peygamber empatiye başvurarak, zina etmek isteyen gencin algılama biçimini değiştirmiştir. Bu suretle genç, zina yoluyla sebep olabileceği acıları görmezlikten gelememiştir. Hız. Peygamber'in uyguladığı empati yöntemi sayesinde genç, kontrolsüz cinsel dürtüleriyle başa çıkabilme kararlılığı kazanmıştır. Tevbe edip zina isteğinden vazgeçmiş olması bu kararlılığı gösterir.

69. Yusuf Macit, *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 156

70. Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, V. 256

71. Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1980, s. 174.

Hız. Peygamber burada, empatinin bir öğretim yöntemi⁷² olarak kullanılabilceğini de göstermiştir. Hız. Peygamber, zina etmek isteyen sahabeye empati becerisi kazandırmış, onu etkin kılarak, sorunu bizzat ona çözdürmeye çalışmıştır.

Hız. Peygamber'in Kişiliğinde Sempati

Kur'an, Hız. Peygamber'in kişiliğinin önemli hatlarından birini tasvir ettiği, "Ant olsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir."⁷³ ayetinde, onun sempatik karakterini ön plâna çıkarır. Ayette vurgulanan hususlar, psikolojinin ve ahlâk felsefesinin sempati tarifleriyle büyük ölçüde örtüşür.

Bu ayette Hız. Peygamber'in temel özellikleri anlatılmakta, son derece olgun karakteri dile getirilmektedir.⁷⁴ Müfessirlerin değerlendirmesine göre Yüce Allah, Hız. Peygamber'i insanlara şöyle tanıtmaktadır: Size, meleklerden değil, sizin gibi insan olan, Hız. İbrahim'in soyundan, Arap asıllı, Kureyş kabilesinden, kendi içinizden, benzeriniz bir Peygamber' gelmiştir.⁷⁵ Sizin sıkıntıya uğramanız, kötü davranışlarda bulunarak sapıklığa düşmeniz, ilâhî öğretilerden yoksun ve uzak kalmanız, Allah'tan yüz çevirmeniz onun üzerine pek güç/ağır gelir. Maruz kaldığımız sıkıntılar eziyetler ona zor gelir. Sizin kötü durumunuzdan, felâkete uğramanızdan dolayı büyük üzüntü duyar, halinize acır. Sizi hem dünya hem de ahiretle ilgili her türlü zorluktan esirger. Günahınızdan, inkâra sapmanızdan, sonunuzun kötü olmasından ve bu yüzden

72. Çağımızda bir öğretim yöntemi olarak empatiden yararlanılmaktadır. Böylece günümüz sosyal ilişkileri içerisinde yer alan birey ve toplulukların davranış, değer yargısı, inanış, düşünüş ve duygularının ardında yatan nedenlerin duyarlılık potansiyeli içerisinde anlaşılması ve hissedilmesine yönelik becerilerin öğrencilere kazandırılması amaçlanmaktadır. (Yücel Kabapınar, "Uygulama ve Değerlendirme Ölçütleriyle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Bir Öğretim Yöntemi Olarak Empati", *Değerler Eğitimi Dergisi*, sayı: 9, 2005, s. 121)

73. Tevbe, 9/128

74. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhûn li'n-Neşr ve't-Tenvîr, Tunus, 1990, VI. 72; Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîti, *Azvâul-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, II. 149

75. Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasen İbn Fadl et-Tabresî, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1997, V. 109; Ebû Hayyân Esîruddîn Ebû Abdullah Muhammed İbn Yusuf İbn Ali İbn Yusuf İbn Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. Beyrut, 1990, V. 117; Alâuddîn Ali İbn Muhammed İbn İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1995, III. 217; Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd el-Begâvi, *Meâlimu't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1995, III. 217; el-Beyzâvi, *a.g.e.*, I. 426; Ebussuûd Muhammed İbn Muhammed el-İmâdi, *İrşâdu'l-akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, IV. 114; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1990, VI. 320; Derveze, *a.g.e.*, VII. 436; Bilmen, *a.g.e.*, III. 1354; Toptaş, *a.g.e.*, III. 424

ilâhî azaba maruz kalmanızdan dolayı sizin halinize sizden daha fazla üzüldür. Sizin başınıza gelen en ufak bir sıkıntı onun için büyük bir şeydir. Sizi zorlayan, hoşunuza gitmeyen durumlar aynı şekilde onu da etkiler.⁷⁶ Müminler, Hz. Peygamber'le birlikte savaş gibi pek çok acı ve sıkıntıya maruz kalmışlardır. Ayrıca bu gibi durumlar da Hz. Peygamber'in müminler için acı ve sıkıntı duymasına yol açmıştır.

Bu yüzden, ayette Hz. Peygamber döneminde yaşanan savaş ve açlığın yol açmış olduğu zorluklara vurgu yapılmış olabilir. İşte bu gibi durumlarda müminlerin sıkıntıya uğraması da Peygamber'e ağır gelir. Müminlerin uğradığı sıkıntılar, Peygamberin müminler için duyduğu sıkıntının yanında hafif kalır.⁷⁷

Bütün bunlar, Peygamber'le müminler arasındaki mütecanislikten kaynaklanır.⁷⁸ Peygamber'le müminler arasındaki ilişki, bir bütünle onun bir parçası arasındaki ilişki gibidir. Müminleri etkileyen bir şey, onlarla aynı bütünün bir parçası olan Peygamber'i de etkilemektedir.

Peygamber, samimi ve itaatkâr müminlere karşı şefkatlidir. Günahkâr olan müminler hakkında çok merhametlidir. En yakınlarından bile daha merhametlidir. Re'fet, yakınlık gösterilen kimsenin uğramış olduğu zarardan dolayı ortaya çıkan duygudur. Rahmet ise, esirgenen kişiye iyilikte bulunmayı gerektirir.⁷⁹

Hz. Peygamber'in müminlere karşı duyduğu sempaside, onların yararları maddî ve manevî çıkarları, dünya ve âhiret hayatına ilişkin menfaatleri söz konusudur. Hz. Peygamber, onlara sevgi ve şefkat beslemekte, bu duyguların etkisiyle onların her türlü iyiliğe ulaşmasını ve her türlü kötülükten kurtulmalarını bütün içtenliğiyle dilemektedir. Hz. Peygamber'in bu tutumu, onun duyduğu sempatinin ahlâkî açıdan değerli olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber bu tutumuyla, aynı zamanda başkalarının zararına olacak bir sempatinin karşısında olduğunu da ortaya koymaktadır. Sempatinin olumlu, yapıcı bir ahlâkî değere sahip olması gerektiğine işaret etmektedir.

76. er-Râzi, *a.g.e.*, VI. 178; el-Kurtubi, *a.g.e.*, VIII. 192; Ebû Hayyân *a.g.e.*, V. 117; İzzuddin Abdülaziz İbn Abdisselâm ed-Dımeşki, *Tefsîru'l-Kur'an*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996, II. 59; Havva, *a.g.e.*, VI. 320; es-Sa'dî, *a.g.e.*, s. 313; Derveze, *a.g.e.*, VII. 436; Mehmed Vehbi, *Hulâsât-ül-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1979, VI. 2152; Yazır, *a.g.e.*, IV. 2653; Bilmen, *a.g.e.*, III. 1354; Toptaş, *a.g.e.*, III. 424

77. Celal Yıldırım, *İlmîni Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz., V. 2636

78. ez-Zemahşeri, *a.g.e.*, II. 314; Ebussuûd, *a.g.e.*, IV. 114

79. et-Tabresi, *a.g.e.*, V. 109; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V. 117; el-Hâzin, *a.g.e.*, III. 217-218; el-Beğavî, *a.g.e.*, III. 217-218; İbn Âşûr, *a.g.e.*, VI. 73; es-Sa'dî, *a.g.e.*, s. 313; Derveze, *a.g.e.*, VII. 436; Yazır, *a.g.e.*, IV. 2653; Bilmen, *a.g.e.*, III. 1354; Ateş, *a.g.e.*, IV. 161.

Hız. Peygamber birbirine güçlü bağlarla bağlı, yüksek ahlâk ilkelerine sahip bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. İslâm dininin üstün ahlâk anlayışını, inanç ve davranış ilkelerini mensuplarına öğretirken sempatiye büyük önem vermiştir. Her şeyden önce, liderlik yaptığı topluma karşı sempatiyi elden bırakmamış, aksine en yüksek düzeyde duyumsamıştır.

Hız. Peygamber, müminlerin acılarını paylaşırken adeta onlarla özdeşleşmiştir. Kendisini acı çeken kimselerin yerine koyarak, adeta onlarla tek vücut olmuştur. Yüce Allah, Hız. Peygamber’le Müslümanlar arasındaki sempatiye dayalı bağı tasvir ederken, “min enfüsiküm” ifadesini kullanmıştır. Hız. Peygamber’i onlardan bir parça, onların bir benzeri olarak tanıtmıştır. Onunla müminler arasında yaşanan duygudaşlığı, sevgi ve acı paylaşımını, aralarındaki yakınlık ve özdeşleşmeye bağlamıştır.

Sempatinin yansımalarından en önemlisi merhamettir. Merhamet sempatinin görüntülerinden birisidir. Başka insanların acısını kendi acısı bilmek demek olan merhamet, gerçek ahlâklılığın temel unsurlarından birisidir. Acı ve sıkıntılara şefkat ve merhamet duymak üstün bir ahlâkî kişiliğe sahip olmak anlamına gelir. Kur’an Hız. Peygamber’in sempatik kişiliğini tasvir ettiği tabloda, onun “raûf” ve “rahîm” olduğuna dikkat çekmiştir. Sempatik kişiliğinin tamamlayıcı unsurlarından biri olarak onun müminlere karşı şefkat ve merhamet beslediğine işaret etmiştir.

Hız. Peygamber’in temel kişilik özelliklerinden birinin tasvir edildiği ayette (9/128), onun, müminlerin acı ve sevinçlerini paylaştığı, üzüntü ve mutluluklarına katıldığı vurgulanmaktadır. Özellikle acı ve mutsuzlukları karşısında aktif bir duyarlılık gösterdiği ifade edilmektedir. Bu ve benzeri durumlar, ayette empatiden değil, sempatiden bahsedildiğini göstermektedir.

Kur’an, sempatiye vurgu yapmak suretiyle Hız. Peygamber’in şahsında, sempatinin önemli bir ahlâkî dayanak olduğunu vurgulamıştır. Ahlâkın duygusal kaynakları arasında sempatinin önemli konumuna dikkat çekmiştir. Nitekim düşünce tarihinde önemli izler bırakmış olan bazı filozoflar da ahlâkî temellendirilmede, sempati olgusunu öne çıkarmışlardır.

Kur’an, bir mümin olarak Hız. Peygamber’in, bütün müminlerle sempatiye dayalı ilişki kurduğunu ifade eder. Aynı şekilde Hız. Peygamber de her müminin, diğer müminlerle sempatiye dayalı ilişkiler kurabilen bir kimse olduğunu açıklamıştır.

Hız. Peygamber bir müminin diğer müminlerle olan ilişkilerinde sempatiye

dayalı bir kişilik özelliği geliştirdiğini şu şekilde ifade eder: “Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acımda ve birbirlerine şefkat göstermede bir vücut gibidirler. O vücudun herhangi bir organı rahatsızlandığı zaman, diğer organlar da uykusuzluk ve rahatsızlık gibi nedenlerle muzdarip olur ve hastalanırlar.”⁸⁰

Bu hadis, müminleri birbirlerine saygı, şefkat ve merhamet göstermeye, sevgiyle yaklaşmaya, destek olmaya, karşılıklı iyi davranmaya teşvik eder. Aralarındaki iman bağı, din kardeşliği onları böyle davranmaya yönlendirir. Onlar bu yönüyle tıpkı bir vücudun organları gibidirler. Vücudun bir organı rahatsız olduğunda, tamamı yani diğer bütün organlar da bundan acı duyar.⁸¹ Aynı şekilde aralarındaki derin inanç bağı ve yakınlık sebebiyle, bir mümin diğerinin acısını kendi acısıymış gibi hisseder. Bu durum onların aralarındaki ilişkinin sempati boyutunun bir göstergesidir.

Sonuç

Bazı insanlar, gözden çıkardıkları, hatta çöpe atmayı düşündükleri şeyleri yardım niyetiyle ihtiyaç sahiplerine verirler. Yıpranmış, solmuş, modası geçmiş bir ticaret eşyasını zekât ve benzeri ibadetler için ayırırlar. Tarlada elde edilen ürünün, bozuk, arta kalan, ticari değeri olmayan kısmını yardım diye dağıtmaya kalkışır. Nitekim benzer durumlar Hz. Peygamber’in yaşadığı toplumda Müslümanlar arasında da meydana gelmiştir. Yüce Allah, bu olayı, vahiy göndermeyi gerektirecek kadar, müdahale edilmeye değer bulmuştur. Bu sorunu çözmek için de Müslümanların empati duygularını harekete geçirmeyi gerekli görmüştür. Kendileri için rahatlıkla, hoşlanarak alabilecekleri mallardan başkalarına infakta bulunmalarını tavsiye etmiştir. İnfakta bulunurken, kendilerini yardımda buldukları kimsenin yerine koymayı unutmamalarını istemiştir. Belki bozuk ve kusurlu mallar ihtiyaç sahiplerinin gereksinmelerini karşılayabilir. Fakat Kur’an, bunu yeterli görmemiştir. Çünkü Kur’an, sadece maddî birtakım ihtiyaçları karşılamayı infak olarak saymamaktadır. İnfakı, kendisi için değerli bulunduğu bir şeyi başkasıyla paylaşmak olarak izah etmektedir. Bu şu anlama gelmektedir: İnfak eden bir mümin, infak ettiği şeyi kendisi için değerli ve anlamlı bulmalıdır.

Ahlâkın duygusal, düşünsel ve sosyal temelleri vardır. Düşünürler, bu temellerden bazılarını diğerlerinden daha fazla öncelik vermişlerdir. Ahlâkı duygusal

80. Buhârî, Edeb, 27

81. Şihâbüddin Ahmed İbn Ali İbn Muhammed İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, 1325 h., X. 338; el-Aynî, *a.g.e.*, XVIII. 144-145; en-Nevevî, *a.g.e.*, XVI. 356; Davudoğlu, *a.g.e.*, X. 6485.

temellere dayandıran düşünürlerden bazıları, özellikle sempati duygusuna öncelik vermişlerdir. İnsanlara, Hz. Peygamber'i, bir ahlâk modeli olarak sunan Kur'an da sempati olgusuna dikkat çekmiştir. Sempatiyi Hz. Peygamber'in ahlâkî yönünü tamamlayan unsurlardan biri olarak görmüştür. Dolayısıyla sempatik olmayı, müminlerin temel karakterlerinden biri olarak tavsiye etmiştir. Sempatinin iyiye ve kötüye yönelik bir olgu olduğunu düşündüğümüzde, Kur'an'ın önerdiği sempatinin iyi amaçlara hizmet etmesinin şart olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an kötü amaçlar etrafında gerçekleştirilen duygudaşlığı onaylamamıştır.

Kur'an, ahlâkî erdemlerin müminin kişiliğinde ortaya çıkarılması ve aktif hale getirilmesi için empatiden yararlanılmasına işaret eder. Bu konuya, toplumun ilgiye ve gözetime muhtaç kesimlerinden olan yetimleri ve yaşlıları konu alarak örnekler verir. Kur'an, müminleri yetimler ve yaşlı anne-babalara karşı takınılması gereken tavır konusunda eğitirken empatiden yararlanır.

Suçluların ve suça eğilimi olanların eğitiminde, davranışlarının düzeltilmesinde, takıntılarının tedavisinde empatinin gerçekçi sonuçlar ortaya çıkarabileceği gözlemlenmiştir. Empati aracılığıyla suçluların ve suça eğilimli kişilerin tedavisinin mümkün olduğunu Hz. Peygamber'in uygulamalarından anlayabilmekteyiz.